

MARIJUS ARVYDAS ŠLIOGERIS

(1944 09 12–2019 12 18)

MARIJUS ARVYDAS ŠLIOGERIS, Lietuvos filosofas, vokiečių egzistencializmo tyrinėtojas, filosofinių tekstų vertėjas, gimė 1944 m. rugsėjo 12 d. Panevėžyje, mokytojų šeimoje, mirė 2019 m. gruodžio 18 d. Vilniuje.

Marijus Arvydas Šliogeris 1962–1967 m. studijavo Kauno politechnikos institute Cheminės technologijos fakultete, 1970–1973 m. – Vilniaus universiteto Filosofijos katedros aspirantūroje. 1974 m. apgynė filosofijos mokslų daktaro disertaciją. Nuo 1973 m. dėstė filosofiją Vilniaus universitete. 1979 m. suteiktas docento vardas. 1986 m. apgynė habilituoto daktaro disertaciją, 1990 m. suteiktas Vilniaus universiteto profesoriaus vardas. Nuo 2003 m. iki 2012 m. vadovavo Filosofijos katedrai. 1998 m. išrinktas Lietuvos mokslų akademijos nariu korespondentu, o 2007 m. – tikruoju nariu. 1992 m. apdovanotas Lietuvos nacionaline kultūros ir meno premija, 2010 m. – Lietuvos mokslo premija. Nuo 2012 m. buvo VU profesorius-emeritas. Į lietuvių kalbą išvertė klasikinės ir šiuolaikinės filosofijos veikalų, publikavo apie dvidešimt knygų, daug straipsnių, išugdė gausų būrį filosofijos doktorantų.

Marijus Arvydas Šliogeris

(12 09 1944–18 12 2019)

A Lithuanian philosopher, a researcher of German existentialism and a translator of philosophical texts MARIJUS ARVYDAS ŠLIOGERIS was born in the family of teachers in Panevėžys on September 12, 1944. He died in Vilnius on December 18, 2019.

In 1962–1967 Marijus Arvydas Šliogeris studied at the Faculty of Chemical Technology of Kaunas Polytechnic Institute. In 1970–1973 he was a doctoral student at the Department of Philosophy, Vilnius University and in 1974 defended his doctoral degree dissertation in philosophy. M. A. Šliogeris started teaching philosophy at Vilnius University in 1973 and in 1979 he was awarded the academic title of Associate Professor. In

RAKTAŽODŽIAI: Marijus Arvydas Šliogeris, Lietuvos filosofas.

KEY WORDS: Marijus Arvydas Šliogeris, Lithuanian philosopher.

1986 M. A. Šliogeris defended his Dr. Habil. dissertation and in 1990 was awarded the academic title of Professor of Vilnius University. He was the Head of Vilnius University Department of Philosophy from 2003 until 2012. In 1998 he was elected to the Academy of Sciences of Lithuania and in 2007 became a full member of this Academy. In 1992 he received the Lithuanian National Award for Culture and Art and in 2010 was awarded the Lithuanian Science Premium. From 2012 M. A. Šliogeris was Vilnius University Professor Emeritus. M. A. Šliogeris translated a number of classical and modern philosophy works into Lithuanian, published around twenty books, a lot of research articles, and educated a large number of doctoral students in philosophy.

<https://doi.org/10.24101/logos.2019.66>

Gauta 2019 12 20

TAUTVYDAS VĖŽELIS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Lietuva
Vilnius Gediminas Technical University, Lithuania

TRANSCENDERAS, NORĖJĘS SUPRASTI DAIKTŲ IR KALBOS SANTYKĮ

Transcender Who Wanted to Understand
the Relationship of Things and Language

Neabejoju, kad mūsų filosofo prof. Arvydo Šliogerio darbai kalba mums patys apie save ir, tikiu, dar ilgai kalbės mūsų tautoje. Tiesiog atmintyje išskyla kai kurie prisiminimai, kurie man, dar visai žaliaam studentui, neturinčiam nei didesnės intelektualinės, nei gyvenimo patirties, tąkart paliko neišdildomą įspūdį.

Prisimenu tokius jo žodžius, kai į pirmą paskaitą dėl akademinų biurokratinių nesklandumų atėjau vienas: „Studentams reikėtų lankyti paskaitas, užrašai čia niekuo nepadės. Nes mano filosofija yra kaip džiazas, du kartus lygiai taip pat niekada nebūna.“

Taip jau atsitiko, kad savo „Pamatinių filosofijos problemų“ kursą mums, tuometinio Vilniaus pedagoginio universiteto magistro studijų studentams, filosofas dėstė jau vėlyvaisiais savo akademinio darbo metais, todėl daugelį paskaito-

se skleidžiamų temų aptarimą galiu rasti ir paskutinėse jo parašytose knygo-se. Bet jų klausantis, krito į akis ir kitas jo gyvojo filosofavimo šaltinis – čia ir dabar vykstantis dialogas ir karštas disputas su didžiaisiais Vakarų ir Rytų mąstymo tradicijų atstovais, neskirstant jų į profesinius klanus pagal biurokratinių klasifikacijų mastelius. Tokio, labai savito filosofavimo stiliaus forma rasdavosi išties ypatingas minties sklaidos laukas, mąstymo erdvė, kurioje filosofo akiratyje kaip dialogo partneriai iškildavo didieji praeities mąstytojų, mokslininkų, menininkų vardai su įvairiomis jų svarstomomis problemomis ir keliamomis idėjomis.

Bijodamas sentimentalumo, dažnai gyvai persvarstydamas savo jaunystės filosofines sąvokas ir kartais pats jas kritikuodamas, savo pavyzdžiu jis rodė, *kas yra gyva mintis ir gyvas filosofas*. Filosofas,

kuris niekada nėra patenkintas savimi ir nesusitapatina su kokiais nors akademiniais antpečiais.

Paradoksalus žmogus, tai taip pat rodė jo gyvybės jėgą. Kalbėdamas apie Rytų filosofiją, jis galėjo paminėti revoliuciją prieš smilkinio, kaip greičiausią kelią pasiekti Nirvaną, bet čia pat iš atminties cituoti Laozi ar Zhuangzi ir išpažinti savo simpatiją bei pagarbą *Dao* ar *Zen* meistrų tapybai. Galbūt išskirtinio žmogaus genialumo ir nereikia mėginti visiškai suprasti. Tai, kad žmogus yra paslaptis ne tik kitiems, bet ir sau pačiam, dabar man taip pat primena jo išskirtinę pagarbą individualumui. „Gražu tai, kas individualu, nėra jokios kitos grožio formulės“, – tokius jo žodžius galėčiau išskirti, jeigu kada kam nors rūpėtų jo estetiškos pažiūros.

Žinoma, didžioji jo aistra buvo klasikinė graikų filosofija. Ir čia jis buvo unikalus, nepakartojamas meistras, su niekuo nesupainiojamas vedlys į paties antikinio graikiškumo esmę. Ta gyvojo, graikiško stiliaus filosofavimo, kokį vargu ar dar kada sutiksiu, atmosfera kartais glumino, kartais kėlė nuostabą ir neįtikėtinumą išpūdį, bet ji negalėjo filosofijos mėgėjo palikti abejingo. Jau nuo pat įvadinių paskaitų apie filosofijos esmę, jos ir kalbos santykį, dabartinės filosofinės kalbos situacijos, jos jaunystės ir likimo problemų aptarimo, paskaitų klausytojai galėjo aiškiai jausti tą pirmapradės ir aristokratiškos jos esmės gynybos strategiją, aiškų siekį ją atriboti nuo visų religijų, mokslų ir menų. Panašu, kad tai ir galėtume vadinti autentiško ir unikalios A. Šliogerio filosofavimo stiliaus savybe, kuri jį darė tokį įdomų ir nepakartojamą.

Išlieka tai, ką girdėjau autentiškai ir kuo labai sunku pasidalinti. Bet kažkada mane ištiko, kaip dabar atrodo, tokios keistos laimės akimirkos kuri laiką būti vadinamuoju bedarbiu, kai galėjau atidžiau įsižiūrėti ir įsiskaityti į tai, ką girdėjau paskaitose. Mokydamasis skleisti mintį stengiausi gaudyti ir pasižymėti meistro žodžius, kuriais galbūt kada mielai viešai pasidalinsiu. Bet puikiai suprantu, kad filosofavimo autentiškumo neįmanoma perimti ar perduoti, juo galima tik žavėtis. Vis dėlto norėtusi prisiminti kai kurias mintis, kurios tada man įstrigo.

Jis tvirtino, kad žmogus gyvena dviejuose pasauliuose – kalbos pasaulyje ir bekalbiame pasaulyje. Kalba sudaro žmogaus unikalumą, bet mes jau gyvename civilizacijoje, kuri išgeidė paversiti žmogų kalbos mašina. Nutolimas nuo daiktų jam atrodė esanti viena didžiausių mūsų laikų nelaimių, nes nutolęs nuo konkrečių daiktų, žmogus tampa įvairiausių abstrakcijų, fantazijų, iliuzijų ir ideologijų auka. Nuo daiktų nutolęs žmogus neretai praranda sveiką protą ir virsta perteklinio nihilistinio vartojimo monstru ir kartu auka.

Pripažindamas, kad filosofija pamerkta kalbai ir negali būti bekalbės filosofijos, jis aiškiai pabrėžė, jog palyginti su patyrimu, kalba yra neįtikėtinai skurdi. Todėl visuomet buvo reikšmingas iki kalbinis sąlytis su daiktais. Anot jo, filosofija pirmiausia yra bekalbis sąlytis su daiktais ir tik vėliau vyksta kalbos determinacija. Galima patirti tik tai, kas esti gyvojoje patirtyje. Kalba niekada neegzistuoja dabartyje, ji visada vėluoja. Žodis visada ateina po tos patirties akimirkos. Matyti esmingai galima tik tylint. Girdėti galiu tik tada, kai kalba tyli.

Negali matyti gryno daikto. Patyrimas tuo intensyvesnis, kuo jis labiau bekalbis. Kalba susilpnina patyrimą, amortizuoja patirties smūgi.

Filosofijos autonomijos ir aristokratizmo gynimas – taip pat labai ryškus šio filosofo stiliaus braižas. Ir tas santykis su Vakarų mąstymo tradicija tikrai atrodė labai kritiškas, dažniausiai negatyvus. Keldamas klausimą, ar yra toks dalykas kaip filosofijos branduolys, jis pripažino, kad ji turi labai rimtą vietą žmogaus kultūroje. Bet liko tik atplaišos, išskyrus vieną kitą mąstytoją. Anot filosofo, tikrų mąstytojų po Aristotelio pasirodė tik vienetai. Antra vertus, filosofija yra labai jauna. Ir ji mirė dar nesubrendusi.

Jam atrodė, kad filosofijos likimas kalbos lygmenyje yra liūdnas, kad jos gyvenimas pasirodė labai trumpas. Viso labo 250 metų. Nuo Anaksimandro *akmē* iki Aristotelio – 250 metų (*akmē* – aukščiausias žmogaus pakilimo momentas gyvenime). Po to prasidėjo visokiausių „veislių“ filosofijos sofistifikacija. Po Aristotelio nebebuvo nė vieno mąstytojo, kuris nebandytų filosofijos sukurti su religija, mokslu ar poezija. Filosofijos atgimimas prasidėjo tik Naujaisiais amžiais, jos saulę vėl iš naujo įžiebė Kierkegaard'as.

Ta ikikalbinė daiktiškosios tikrovės patirtis, kurią sugebama perteikti kalba, jam buvo esmingiausias tikro filosofo bruožas. Jis buvo tikras, kad egzistuoja Tikrovė anapus ar už kalbos, kurios atsiskleidimas žodyje yra Transcendencijos, arba nežmogiškumo, paslapties dovana mirtingajam. Jos absoliutumą, nepriklausomumą nuo žmogaus ir nepavaldumą tiksliai rodydavo jo laisvai cituojama Herakleito ištarmė: „Viena vienui viena yra išmintinga, ir nori, ir

nenori Dzeuso vardu vadintis.“ Kartu tai tapdavo ir negailestingos dabartinės technologinės civilizacijos, tų pačių religijų ir ideologijų kritikos tema. Kaip tai maždaug skambėjo gyvai vienoje iš jo paskaitų, dabar galiu prisiminti šitaip:

„Galima stebėtis, kad filosofija iš viso išliko, nes nebėra svarbiausios sąlygos atsirasti filosofijai, nėra individo, kuris bando papasakoti savo individualią patirtį, tokią, kokią jis mato, išgyvena pats vienas – idiomiškai. Idiomiška kalba nėra šizofreniškos formos. Kaip parodo graikų filosofija, kuo mąstymas yra individualus, tuo jis visuotinesnis. Ši patirtis kartu yra ir visuotinė. Idiominis žvilgsnis nukreiptas į tuos daiktus, kurie atsiveria tiesioginėje patirtyje. Ši patirtis nėra istoriška, ji nepriklauso nuo kalbos. Kai kalba atsiranda iš kalbos, kai ji tampa „laiko dvasios išraiška“, tada ji tampa šizofreniška. „Mąstytojas pats nežino, ką šneka, nes jo kalbą lemia klasinė situacija“, – sako marksistai. Yra froidistinė idiosinkrazija – „mąstytojo kalbą valdo *libido*, kurio jis pats, be Freudo pagalbos, nesuvokia“. Tokios interpretacijos dabar yra labai populiaros. Filosofas atseit nežino, ką šneka. Dabar kalbama, kad viską, ką aš darau, lemia genai. Tai, ką mąstytojas rašo, nulemia jo genai. Tie genai, atseit labai klastingi. Šie dalykai yra komiški.

Mąstytojų mąstymas negali būti paaiškintas iracionaliais motyvais. Visų mūsų patirtis visada yra individuali. Už mane niekas negali pažiūrėti į pasaulį. Sveiko proto žmonės mato daiktus panašiai. Čia ir yra individualybės ir visuotinėsybės dialektika. Nepaisant to, kad kiekvieno mąstytojo žvilgsnis į daiktus yra individualus, yra tam tikras bendrumas. Eina keletas pamatinių temų, kurias le-

mia unikalūs patirties tipai, kurie visiems yra panašūs. Bet po Aristotelio vyksta liūdni dalykai, nes nebelieka didžiųjų mąstytojų, prasideda sektantizmas, kuris užmiršta pamatinę situaciją, iš kur atsiranda filosofija. Pavyzdžiui, platonizmo sekta ima Platono tekstus ir pamaldžiai juos komentuoja. Sektantas visada išsaina ne iš savo patirties. Vėlyvoji Antika – sektantų viešpatavimo laikas, nors ir išlieka keletas individualybių – Zenonas, Seneka. Bet klasikinės filosofijos epocha baigiasi. Aleksandrijoje tiesiai sakoma: pavyzdinė patirties teritorija yra raštas, tai yra užrašyta kalba. Taip radikaliai nupjaunama individualios patirties vertikale. Nupjaunamos filosofijos šaknys. Kamienas lieka, bet jis jau nebevyvas.

Filosofijos šaknys – kosmoso patirtis. O jeigu visa tiesa duota tekste, tada jau filosofijos nebelieka. Jeigu Platonas tampa absoliučiu autoritetu, tu jau užsiimi filologija, o ne filosofija. Kai Sokratas sako, kad jis yra „kalbų mylėtojas“, tai reiškia, kad jis nėra filologas. Mes arabų filologams galime dėkoti, kad jie išsaugojo mums Antikos tekstus. Aleksandrija yra dabartinių humanitarinių mokslų, tai yra tekstų tyrinėjimo, motina. Kalba čia jau atitrūkusi nuo individualios patirties. Užrašyta kalba čia lemiama. Sokratui ir Platonui idealybė yra bekalbiai daiktai. Būtent Aleksandrijos gnostikai yra krikščionybės, krikščioniškosios teologijos autoriai. Jeigu graikų filosofus mes vadinsime didžiais metafizikais, šventvagystė juos laikyti vienais iš krikščionybės šaltinių. Jos šaltiniai – gnostika, neoplatonizmas. Iš jos išaugo Augustinas, kuris nebuvo net skaitęs Aristotelio, Platono, nes nemokėjo graikų kalbos. Aleksandrijoje išlieka dar tam tikras po-

licentrizmas. Vienam autoritetas – Platonas, kitam – Herakleitas ir t. t. Krikščionybėje visa tai sunaikinama. Ten vienintelis autoritetas – Šv. Raštas. Judaizme – Tora, krikščionybėje – dar šis tas. Visos krikščionybės teologijos pagrindas yra knyga – Šv. Raštas. Raštas paskelbiamas aukščiausiaja tikrove.

Lietuviams šventa buvo giraitė, šaltinis, graikams – dar žmogiškieji dievai. Bet švenčiausi buvo daiktai, pavyzdinis orientyras – daiktas. Krikščionybė paima gryną raštą kaip absoliutą. Žodis čia yra dievas, išsako visą jos esmę. Ne daiktas, ne giraitė, ne bebras, o žodis. Netgi ne statula, totemas, o raštas, grynas žodis. Visą krikščionybės teologiją galime vadinti taikomąja filologija. Krikščionybė tampa absoliuti religija dėl to, kad sudievinama grynoji kalba, tai yra žodžiai, neturintys jokio juslinio referento. Deja, filosofai ne šventieji, nė vienas nepretendavo į išskirtumą, išskyrus Pitagorą. Kas atsitinka? Šioje terpėje, kur atskaitos tašku tampa kalba, raštas, aišku, kad apie filosofiją apskritai nėra prasmės kalbėti. Tarp manęs ir daikto atsiduria knyga. Vien dėl to teologija yra filosofijos antipodas. Įdomu tai, kad filosofija pati niekada nebuvo visiškai sunaikinta, taip neatsitiko. Laimei ar nelaimei, pasirodo, jos sunaikinti jau buvo neįmanoma. Iš didžiųjų graikų filosofų buvo perimtas tik žargonas, deja, žodžiai, neturintys juslinio atitiktens bekalbiuose daiktuose. Krikščionybė kūrė barbarai. Jai pamatus duoda tamsuomenė, tai yra faktas. Pagrindą jai duoda siroafriekiečiai. Ten nėra net filosofijos užuomazgų, kaip nėra ir Islamo filosofijos.

Krikščionybės lopšys yra Egiptas, su baisinga religine mašina, tai kultūra, sir-

gusi megalomanija, sudievinusi lavoną – mumiją. Ten nė iš tolo nekepiea jokia filosofija, kaip ir Sirijoje, Persijoje, kur vyrauja religinis teroras, magų religija, ir panašiai. Tolimųjų Rytų civilizacijose dar yra užuomazgų, pavyzdžiui, Kinijoje. Bet siroafriekiečiai – juodžiausių religijų teroras. Religijos irgi būna nevienodos, bet Egipto – pamišėlių, garbinanti lavoną, kates ir panašiai. Mumifikuoja kates. Krikščionybė yra švaresnė religija, perkėlus Toros kalbą, ji yra daug šviesesnė palyginti su siroafriekiečių civilizacijos religija. Bet krikščionybės pagrindu tampa pranašų knygos. Tai yra gryniausios klijedėsiai, „apokalipsė“. Tai visiškai nuo daiktų atitrūkusiai kalba. Dar būtų pusė bėdos, jeigu ji nepretenduotų į absoliučią Tiesą. Ką tai turi bendra su filosofija, netgi turinio požiūriu? Viskas ten duota tik knygoje, niekur daugiau. Kadangi krikščionybės esmė – kalba, ji priversta ją nuolat eksplikuoti. Tam reikia turėti kalbos aparatą, kurį ji buvo priversta pasivogti iš graikų. Todėl krikščionybė viską vogė iš graikų ir gadino. Pirmosios evangelijos parašytos graikų kalba, kur perimtas graikų filosofijos žargonas. Jeigu pavyzdiniu patirties lauku tampa gryna kalba, tai čia jau vien to pakanka suprasti, kad filosofijos nebėra, nes filosofijos orientyras – bekalbiai daiktai, *physei onta*, kaip pabrėžia Aristotelis. Filosofas kuria idiomą – individualius kalbos pasaulius, spiečius. Yra tik konkreti filosofija, o ne kažkokia, apskritai visiems bendra.

Lygiai kaip tikra filosofija gali būti tik idioma, religija radikaliai neigia kalbos idiomiškumą. Nukrypimas įvardijamas kaip erezija. Eretikai kuo griežčiausiai baudžiami. Eretikų persekiojimas iš kar-

to prasidėjo. Tų erezijų buvo šimtai. Viskas dogmatizuojama, o po to baudžiamos erezijos. Tai yra natūrali raida, nes galiausiai tai yra pati krikščionybės esmė. Kiekviena religija organizuoja kalbą, kuri nebeturi juslinio referento, siekia sutramdyti kalbos anarchiją, nes kitaip ji sugriautų sveiką protą. Religijos tikslas – sutvarkyti kalbą taip, kad nebūtų jokio nukrypimo, nes kalba kartu yra ir labai pavojingas dalykas.

Normaliam, vidutiniškam žmogui kalbos perteklius – peilis, narkotikai, alkoholis ir t. t. Kai baigtinę sąmonę užplūsta kalbos taifūnas, būna labai pavojinga. Kad ir dabar viešpatauja kalbos perteklius, mes nebesugebame suvaldyti pabaisiško kalbos masyvo. Ant mūsų stalo stovi kalbos mašinos (kompiuteriai). Kalbos anarchija pavojingesnė už visas branduolines bombas kartu sudėjus, nes mygtukas bus nuspaustas ne laiku ir ne vietoj. Tai padaro kalba, kurios negalima suvaldyti. Iš čia gimsta konclageriai. Čia reikia atiduoti duoklę krikščionybei, kaip ir kitoms religijoms, kurios tvarko kalbą. Atsipalaidavusi kalba yra pavojinga, ji dažniausiai virsta giljotina. Bet filosofijos esmė yra idioma, branduolys – individas, „Aš“, kuris bando papasakoti tai, ką matau.

Religijos kalbos tikslas – sunaikinti idiomiškumą, tiek žvilgsnio, tiek žodžio. Religija – kolektyvinis fenomenas, nes grįsta autoritarine kalba. Mes nežinome, kas parašė Bibliją, nes nėra autoriaus. Prilipdyti tik vardai. Realių duomenų nėra nė apie vieną Biblijos personažą. Tai liaudies kūryba, čia išlieka mitinis lygmuo, visos religijos yra mitinės. Krikščioniškos filosofijos nėra ir negali būti, nes ji, kaip ir bet kuri kita religija, neigia

bet kokios individualios patirties pagrįstumą. Jai tu kaip individas esi niekas, visa Tiesa duota rašte, kurį padiktavo Dievas. Istorijos ironija ta, kad teologijos branduolį sudaro žargonas, perimtas iš graikų filosofų. Filosofija negali būti niekieno tarnaitė, nei religijos, nei meno, nei ideologijų. Filosofas pasakoja tai, ką jis pamatė. Religijai apibūdinti tinka Heideggerio nukalta sąvoka „das Man“, o filosofijoje dalyvauja visada vienaskaitos pirmasis asmuo. „Mes“ jau netinka filosofijai, visada tik „aš“ bandau papasakoti, ką aš pats matau. Bolševizme didžiausias priešas buvo individualus sąlytis su pasauliu.

Antras etapas liūdnas, nes unikalus sąlytis su bekalbiais daiktais yra pašalinamas. Bet nepaisant visų pastangų ją sunaikinti, ji išlieka, kad ir žargono pavidalu. Išlieka Platono, Aristotelio tomai, Herakleito fragmentai. Reikia dėkoti likimui, kad liko bent tiek. Iš to matyti, jog filosofija atsiranda kaip unikalus religinio santykio su pasauliu antipodas. Filosofija išsiskiria iš mitinio mąstymo. Reikia stebėtis, kad ji išliko bent žargono pavidalu. Stulbinamas dalykas, kad keletas vaikinų senovės Graikijoje padaro tokią intelektualinę revoliuciją.

Trečia epocha – Naujųjų laikų filosofija. XV–XVI a., lydint fanfaroms, paskelbiama nauja era – proto epocha. Pradedant Descartes’u visi skelbė racionalumo erą. Jakobinai paskelbia proto religiją. Robespierre’as pastato obeliską ir liepia garbinti. Baconas skelbia: „žinojimas – jėga“. Kantas: „Švietimo epocha – tai žmonijos išsivadavimas iš vaikystės.“ Ir taip iki šių dienų. O neatsitiko praktiškai nieko, tik kad viena religija buvo pakeista kita. Tik kad vietoj Dievo atsirado TV,

vietoj bažnyčios – laboratorija. Avangardinė fizika skelbia viską tą patį, ką ir religija: Didysis sprogimas, elementari dalelė, kvarkai, stygos, pamatinės simetrijos ir pan. Viskas detaliam išaiškinama. Žodžiai, atitinkantys Dievą, yra materija, energijos tvarumo ir kitimo dėsnis, genai, elektronai ir t. t. Bet ir krikščionybė jau buvo praktiškai labai efektyvi. Kai sakoma, kad mokslas pažįsta gamtą, ką tai reiškia? Kas geriau ją pažįsta – ar ūkininkas, ar Nobelio premijos laureatas?

Ar tai, jog tu kiaulei priauginai žmogaus galvą, reiškia, kad tu pažįnai gamtą? Trumpai tariant, Naujaisiais laikais, deja, filosofija neatgimsta. Lygiai dėl to paties, kaip ir krikščionybės eroje. Griežtai buvo technofanatikų uždrausta individuali patirtis. Kantas taip ir sako: „Aš galiu pažinti tik tai, ką aš pats pasigaminu.“ Kaip atsiranda modernusis eksperimentinis metodas, kuriuo grindžiamas visas gamtamokslis? Iš kur jis atsirado? Tai tiesiogiai perimta iš inkvizicijos. Goethe mums primena, kad Galileo buvo puikiai susipažinęs su inkvizicijos metodais. Vėliau tai perėmė ir bolševikai. Tas vaikas Galileo čia buvo tikras specialistas. Jis padarė atradimą – inkvizicijos parametrus praplėsime ir į kankinimo stakles įkišime ne tik žmogų, bet ir daiktus. Jeigu bandomasis triušis neprisipažįsta, mes jį priversime. Triušis prisipažįsta. Taip visas žemės rutulys paverstas „kankinimo triušiu“. Baconas taip ir sako: „mes nelaukiame malonių iš gamtos, su ja turime elgtis kaip tardytojas su tardomuoju“. Inkvizicijos metodai (raganų deginimas) pradedami taikyti nežmogiškajai duotybei. Nuolatiniai skelbimai – „atradome naują dalelę“. Bet ji padaryta, o ne atrasta. Dalelė atsiranda

ją matuojant, vieno iš kvantinės mechanikos kūrėjų Heisenbergo „neapibrėžtumo principas“ tai patvirtina. Tai jau yra inkvizicija. Nėra jokių genų, jie yra padaromi. Kol tu nesunaikinai padaro, tol nėra jokių genų, o tada jau jie yra padaromi. Čia pamatas vėlgi yra kalba, tik kad ten dar natūrali kalba, o čia kalba jau matematinė. Newtono „Principia“ galime vadinti „Mokslo Biblija“.

Dar XIX a. tokių akivaizdžių kliedesių nebuvo. Avangardinė fizika šiuo požiūriu nusiklaidė. Tai yra ta pati teologija. Su tuo filosofija neturi nieko bendro. Negali būti jokios mokslo filosofijos. Nes filosofija yra individuali patirtis, kuri moksle yra išjungta, tu priverčiamas atsisakyti savo individualios, natūralios patirties. Visa, ką matome, atseit, tėra sapnas, „Majos skraistė“. Mokslas tvirtina, kad tu esi tik kvantų, kvarkų ir atomų mišinys. Tas pats sakoma induizme: „viskas tik sapnas“. Todėl negalima vadinti tikrais filosofais nei Descartes'o, nei Berkeley'io, kurie teigia, kad atseit viską gamina sąmonė. Tačiau nepaisant visų technoteologijos pastangų įveikti filosofiją, šis dalykas nepavyksta. Antrą kartą fiasko. Šaukiama, jog „mes čia viską padarysim, filosofija – kliesdėsiai“, bet čia pat iškyla graikų filosofijos terminai. Vėl reikia stebėtis tuo, kad filosofija nebuvo sunaikinta, nes racionalistai darė viską, kad ją sunaikintų. Antras filosofijos šturmas nepavyksta, nors ji ir paverčiama mokslo tarnaitė, lygiai kaip prieš tai buvo teologijos. Nors jos likimas liūdnas, bet vis dėlto ji išlieka. Kad ir kaip keista, pirmas žingsnis į autentišką filosofiją padarytas neseniai. Tai Kierkegaard'o transcendentinis judesys. Atsiranda žmogus, įrodęs graikų filosofijos

unikalumą. Vėl iškeliamas individualus bekalbis sąlytis su pasauliu, patyrimas, ironijos, skepsio, humoro principai, kurie atsiranda kartu su pačia filosofija.

Su Kierkegaard'u prasideda filosofijos atgimimas. Jo svarbiausia idėja – atgaivinti autentišką krikščionybę, bet jis vėl sugrąžina į apyvertą pagrindines filosofijos kategorijas. Iki Kierkegaard'o buvo jovalas. Turint galvoje šį filosofijos likimą – daugiau kaip 2000 metų grynu pavidalu filosofijos nebuvo iš viso. Jos idiomatiškumas buvo užblokuotas. Pailniava tęsiasi po šiai dienai.

Religiją galima suprasti iš pačios kalbos, krikščionybėje – Dievas yra žodis. Užtenka paties žodžio, kad tu iš jo paties gali paaikškinti Dievo esmę. Religijos metafizinį branduolį sudaro kalba. Dabartinį mokslą irgi galima suprasti tik iš kalbos. Kiti sakys, kad Arvydas Šliogeris klaidi, yra objektyvi realybė – atomai, kvarkai ir t. t. Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad taip ir yra, bet jeigu eisime į pačią moderniojo mokslo esmę, pamatysime, kad ją sudaro tokie metodai: 1) matematinis modeliavimas, 2) eksperimentas. Vienintelė mokslo kalba – matematika. „Ji yra raštas, kuriuo mes galime pažinti pasaulį“, – tvirtino dar Galileo. Natūrali kalba nebėra mokslo kalba. Moksle yra tiek mokslo, kiek jame yra matematikos. Mokslas juda per hipotezes. Iškeliamą hipotezę, po to ji jau tikrinama eksperimentu. Bet tas žodis „tikrinama“ yra klaidingas.

Iš tikrųjų iškeliu hipotezę, po to pasiimu prietaisus ir darau eksperimentą. Eksperimentas nėra nekaltas sąlytis su daiktu. Hipotezės primetimas eksperimentu yra ne kas kita, kaip kalbos matricų primetimas daiktams, pačių daiktų

prievartavimas pagal modelius, kuriuos primeta kalba. XIX a. tai dar buvo neaišku. Šios iliuzijos dingo, Heisenbergas suformulavo neapibrėžtumo principą – „paties atomo tu nepagausi, nes jį veikia prietaisai“. Mokslininkas pagauna ne grynus daiktus, o pagamina savo tyrinėjimą objektą. Kalba moksle yra absoliutus *a priori*. Naiviai žvelgiant, nėra jokių laukinių, mūsų laukiniškumas reiškiasi kitomis formomis. Skirtumas neesminis, tik kitokie prietaisai, bet pamatinė žmogaus būklė nesikeičia. Laukinis tėra mūsų dirbtinis konstruktas, kalbos matrica. Baudrillard'as šaiposi iš antropologų, paaiškėja, kad tie indėnai tuos baltuosius niekina. Tai ryškus pavyzdys – tu žiūri į jį (indėną) kaip į objektą, bet jis žiūri į tave lygiai taip pat. Čiukčiui mes irgi esame laukiniai, ne aš tyrinėju atomą, bet atomas mane tyrinėja, ne aš tyrinėju papūgą, bet papūga mane tyrinėja. Moksliniame tyrinėjime tyrinėjamas ne bekalbis pasaulis, bet jau užnuodytas kalba pasaulis. Jau Kantas suvokė, kad apie daiktus savaime (*Ding an sich*) aš nieko nežinau. Kantas čia geriausiai atskleidė tyrinėjimo ribotumą. Mokslas, poezija ir religija yra labai giminingi. Tai yra trys to paties sąlyčio su daiktu variantai. Ir moksliniam, ir religiniam, ir poetiniam žvilgsniui į daiktą būdinga tai, kad tarp manęs ir daikto yra kalba, kalbos ekranas. Pradžia ir pabaiga moksle yra kalba. Paradoksas tas, jog graikų filosofai sakė, kad mūsų reikalas yra leisti atsiverti bekalbiam daiktui, puikiai žinant, kad tarp manęs ir bekalbių daiktų egzistuoja kalbos ekranas. Tikslas – iškelti daikto nežmogiškumą į pirmą planą. Ar tai įmanoma, jau kitas klausimas. Visa kita pagrįsta kalbos suabsoliutinimu.

Tikroji žmogaus prigimtis – kalba; žmogaus esmę sudaro ne gyvūniškumas, o tai, kas jį skiria nuo gyvūno. Žmogus yra vilkas idealistas. Lemtingiausi žmogaus sprendimai yra pasiekiami padedant kalbai. Graikai klausia, kaip atrodo bekalbiai daiktai, suprasdami, kad tarp daikto ir kalbos stovi nematoma siena. Raštas į Graikiją buvo ką tik atėjęs. Raštas jau yra matomas. Graikai suvokė, kad raštas jau nėra šneka, skaitydami mes jau įeiname į sąlytį su kalbos maišu, kalbos agregatais. Galileo aiškina, kad „gamta yra knyga, parašyta matematine kalba“. Ant visų daiktų uždėtas kalbos luobas, kalbos drabužis. Graikų filosofai pirmieji padaro unikalų judesį keldami klausimą, ar aš galiu matyti bekalbį daiktą, grynąjį nežmogiškumą. Ar aš, žmogus, galiu matyti pasaulį nežmogiškai? Ar varnėnas gali matyti pasaulį nevarnėniškai? Ne, niekada.

Mano sąlytis su pasauliu nulemtas prigimties. Tai fantastiškas judesys. Žmogus yra vienintelė būtybė, kuri gali pažvelgti į pasaulį nežmogiškai. Šuo nešuniškai pažvelgti, matyt, kad negali. Žmogus čia unikumas, galintis pažvelgti nežmogiškai, ar bent jau gali kelti tokį klausimą. Vulkanui nereikia žiūrovų, žmogus gali suvokti, kad nežmogiškas daiktas egzistuoja savyje ir sau. Pati kalba paliudija, nes yra žodis „nežmogiškumas“. Kantas sako: „Žmogus negali pažinti daikto savaime, negaliu net pamatyti daikto savaime.“ *Praktinio proto kritikoje* sakoma, kad šis daiktas savyje yra Dievulis. Bet jį matyti galima, tik reikia nusiimti kalbos akinius, netgi mąstyti, netgi kalbėti apie bekalbį daiktą galima. Herakleito ištarmė – „Viena, vienai viena yra išmintinga ir nenori, ir

nori Dzeuso vardu vadintis.“ Herakleitas suvokia, kad daiktas yra anapus kalbos, kita vertus, aš noriu jį įvardinti. Tai unikalus graikų atradimas. Filosofija šiuo požiūriu yra absoliučiai vieniša.

Kaltinimas Galileo – „Ar mišios, kurias tu žiūri per teleskopą, dar mišios, ar jau ne?“ Mišiose reikia dalyvauti. Religijos ir mokslo ginčas – tai ginčas tarp brolių, kaip ir konkurencija tarp krikščionybės ir islamo. Jeigu tariame, kad absoliuti religija yra kalba, kad tai tėra skirtingos kalbos matricos, ta konkurencija tarp religijų yra natūrali. Religijoje – „Tiesa yra Biblija“, moksle – „Tiesa yra Newtono dėsniai“, ir taip iki šiol jie žvairuoja vienas į kitą. Bet filosofija – išimtis, ji prasideda tada, kai tariama, kad nuo kalbos negalima pabėgti. Filosofas kaip žmogus irgi pasmerktas kalbai, bet pradžia yra sąlytis su daikto nežmogiškumu.

Aristotelis skiria *physei onta* – bekalbius daiktus ir *technei onta* – dirbtinius, sužmogintus daiktus. Filosofas turi orientotis tik į *physei onta*, į nežmogiškumą, esantį daiktuose. Kartu vienintelis jo instrumentas – kalba. Tai absoliutus paradoksas. Jos pradžios taškas – bekalbių daiktų patyrimas, bet jis vis tiek pervedamas į kalbą. Sutapimo būti negali, filosofas visada suvokia šią prarają, egzistuojančią tarp daiktų ir kalbos. Prielaidata, kad siekiama *adequatio intellectus ad rem* – kalbos ir daiktų atitikimo, bet tai yra tik idealas. Pats atitikimo imperatyvas gali iškilti tik tada, kai suvokiama, kad esama neatitikimo, kad kalba daiktų neatitinka. Platonas apie tai kalba *Kratile*. Pagrindinė problema – kaip tie žodžiai atsiranda, ar iš pačių daiktų, ar Dievas mums davė? Suvokiamas pamatinis daikto ir žodžio neatitikimas. Todėl Tiesa

nepasiekiamo, ji tėra tik tikslas. Pats pirminis filosofijos orientyras – nežmogiškieji daiktai, kurie negali būti pažinti, o tik mąstomi. Bet koks pažinimas jau yra sužmoginimas. V. I. Leninas yra sukūręs „atspindėjimo teoriją“. Žmogaus sąmonė, atseit, atspindi pasaulį. Pažinimas yra atspindėjimas. Jis aiškina, kad smegenyse yra veidrodukas, kanalėliai: aš pasižiūriu į daiktą ir jis atsispindi jame. Tai materialistinė atspindėjimo teorija. Kalbama apie pažinimą, o ne matymą. Kantas – „mes pažįstame pasaulį tik tiek, kiek jį perdirbame, taip jį keisdami“. Kuo? Kalba. Kalba perkuria pasaulį, pažinimas yra perdirbimas. Mokslo paradigma – eksperimentas yra daikto keitimas. Pažinimas yra pasaulio sužmoginimas. Dažniausiai tai sąmoningas ar nesąmoningas daiktų keitimas. Todėl filosofija yra nemėgstama, ji yra vieniša. Pati pirminė filosofijos intuicija, kurią jau suvokia Herakleitas, kad bekalbis daiktas ir nenori būti įvardintas (esama ir nežmogiškiosios realybės), ir nori (aš, filosofas, galiu ją gaudyti tik kalba). Bet kol aš ją perkelsiu į kalbą, aš ją turiu pamatyti, patirti. Graikai tikėjo, kad tai galima padaryti. Filosofas gali akimirka pamatyti daikto idėją, jo nežmogišką veidą (*eidōs* – nežmogiškas daikto veidas). Idėja (*eidōs*) – daikto nežmogiškumas. Gėrio idėja – tai, kas anapus būties. (Pasak Parmenido tezės, kalba ir būtis tas pats). Graikų filosofijos interpretacijose į tai dažnai nekreipiama dėmesio. K. R. Popperis aiškina, kad „graikų filosofija buvo antropomorfinė, o mes, mokslininkai, pagau name tikrus daiktus“. Tai nesąmonė.

Graikų tikslas – pamatyti bekalbį daiktą, daikto nežmogiškumą. Tai filosofijos orientyras. Filosofas turi kalbėti apie

tai, apie ką negalima kalbėti, ko negalima pasakyti. Orientyras – nežmogiškumo sluoksnis daikte. Nežmogiškumo aš negaliu išsakyti, bet tai nereiškia, kad aš negaliu jo pamatyti. Platono „Olos alegorija“ liudija, kad tai velniškai sunku. Vaizdžiai kalbama, kaip sunku nusimesti grandines, nežmogiškumas bausis, jo šviesa apakina. Bet tai yra tai, ką tu turi daryti. Turi pratintis. Žmogus pažįsta tik sužmogindamas daiktus. Netikslu sakyti, kad žmogus pažįsta gamtą. Graikiškąja prasme, jis pažįsta tik tai, kas daiktuose sužmoginama, leidžiasi pertvarkoma kalbos matricomis. Bet tai nereiškia, kad aš pažįstu gamtą kaip nežmogiškumą. Pažįstame tai, ką patys sukonstruojame, o ne daiktus savaime. Graikai tai jau puikiai suvokė. „Mes galime matyti daiktą savaime, bet pažinti jo negalime“, – sakė graikai. Filosofas žino, kad jis niekada nepažins Tiesos, bet tai nereiškia, kad jis negali jos siekti. Matyti, patirti, bandyti papasakoti jis gali. Mąstyti nežmogiškumą galima ir net reikia, bet pažinti jo neįmanoma. Graikai atskiria pažinimo ir mąstymo sritis. Filosofija turi agnostinį potencialą. Tiek, kiek aš mąstau nežmogišką daiktą, tiek aš jo nepažįstu. Taip papildė pati nežinojimo prezumpcija. Daikto savaime aš negaliu pažinti, bet galiu jį patirti. Patyrimas dabar yra beviltiškai subanalintas. Pirminė jo prasmė – sąlytis su daikto nežmogiškumu. Per patyrimą atsiveria daikto transcendentistiškumas. Patyrimas iš esmės yra bekalbis. Nuostaba – patyrimo pamatinė matrica, filosofijos šaltinis. Ji taip pat išreiškia nežinojimo prezumpciją. Aš stebiuosi tuo, ko aš nežinau. Gyvename instrumentinių santykių pasaulyje, kalba mums paaiškina daiktą. Bet nuostabos

akimirką aš prarandu žadą, dingsta kalba, aš pamatau bekalbį daiktą. Todėl graikams ji yra pavyzdinis dalykas. Nuostaboje glūdi klausimas. Klausianti būseną ir yra nežinojimo būseną.

Nežmogiškas daikto veidas ir yra tiesa. Poncijus Pilotas kelia klausimą: „kas yra Tiesa?“ Tiesa gali būti tik klausimas, bet niekada atsakymas. Nežinojimo prezumpcija lemtingas dalykas filosofui. Iš to kyla paprastas dalykas – pakantumas. Jeigu aš nežinau Tiesos, aš negaliu būti nepakantus kitam žmogui, kuris mano kitaip. Filosofo prigimtis yra dialoginė, jis negali būti monoteistiškas. Aš galiu patirti tik vieno daikto pusę. Dviejų mirtingųjų patyrimas sutapti niekada negali. Nepakantumas filosofui uždraustas dalykas. Čia kalbama apie struktūrinę toleranciją. Į kitą galiu kreiptis tik kalba. Nėra kito būdo. Dialogas yra nežinojimo prezumpcijos kristalas. Tikintysis, mokslininkas gali būti monologiški. Filosofas to negali sau leisti, nes jo žvilgsnis ribotas, ir tai jis pripažįsta.“

Monologiškas filosofas, nepaprastai vertinęs dialogą. Dialogas gerąja prasme sulygina (būtent gerąja prasme!), sakydavo jis, neatimdamas iš tavęs akademiinių kredencialų, jeigu juos užsidirbai. Į atmintį įsirėžė jo paskutinės paskaitos, skirtos besiklausantiesiems Vilniaus universitete, žodžiai, kurių reikšmę sunku suprasti remiantis kokia nors semantine kalbos logika, bet kurių prasmę labai aiškiai galime jausti: „Aš niekada nevardinau graikų senovės graikais, nes jie yra jaunesni už mus visus, čia sėdinčius, kartu sudėjus.“ Dabar atrodo taip, tarsi jis tikrai buvo vienas iš jų. Transcenderas Marijos žemėje – būtent tokį jį prisimenu aš.